

מתיר עגונות חללי צה"ל

אחד הנושאים המרכזיים שהרב שלמה גורן זצ"ל עסק והתמחה בהם, היה מעמדן ההלכתי האישי של עגונות נעדרים במלחמות ישראל ובפעילות כוחות צה"ל. ד"ר שפרה מישלוב, מנהלת הקליניקה למשפט עברי באוניברסיטת בר אילן, מספרת על הפעילות להתרת עגונות חללי צה"ל של הרב גורן זצ"ל, שהשבוע מלאו 26 שנים לפטירתו.

// שפרה מישלוב

כשהיה בחור שלמה טרנצ'יק תלמיד ישיבה צעיר, מבחירי תלמידיה של ישיבת חברון, הוא שקד במיוחד על לימוד מסכת יבמות העוסקת בענייני עגונות. הוא חזר על לימודו בה עשרות פעמים, כיוון שידע שלפתחם של פסקים גדולים מניעות שאלות סבוכות בענייני מעמד אישי - כמו בעיית עגנות.

עברו שנים. שלמה טרנצ'יק הצעיר הפך לרב שלמה גורן, הרב הראשי לצה"ל ומייסד הרבנות הצבאית, ובהמשך הרב הראשי לישראל. אחד המרכזיים שעסק והתמחה בהם היה מעמדן ההלכתי האישי של עגונות נעדרים במלחמות ישראל ובפעילות כוחות צה"ל.

כניסתו של הרב גורן לתפקידו כרב הראשי לצה"ל, הייתה תוך כדי סערת קרבות מלחמת העצמאות שהתחוללו ברחבי הארץ. עם כניסתו לתפקידו הוא בחר את האפשרות ליישם את עמדת הרב הראשי לישראל באותה עת, הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, ולהחתים את הלוחמים לפני יציאה לקרב על הרשאה לשתן גט אם ייעדרו יותר משנה מעת חזרת השבויים לבתיהם (על יסוד תקנת חכמים הנכבדת בשנת ג', ע"א "אמר ר' שמאל בר נחמני אמר ר' יונתן, כל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו, אך כשונה מתקנה זו, הציע הרי"א הרצוג להתחייב על הרשאה בלבד ולא על גט על זה שהוכרז להם באופן מוחשי את טראגדיה המלחמה ופגע במורל. זאת ביחד עם קשיים הלכתיים מרכזיים בהצבעה זו הובילו לניגוחה (בארכיון צה"ל תיק 27/101/1957 מצאתי את טמסי ההרשאה המקוריים).

עם סיומה הרישמי של המלחמה, ביולי 1949, הטיל ראש הממשלה בן גוריון על הרב גורן את המשימה המורכבת של איסוף ובירור הנתונים לשם התרת עגונות הנעדרים והכריעה בעניינם. במהלך המלחמה נותרו מעבר לגבולות במשך זמן רב מאות נשות של נוספים שהוכרו נעדרים כל עוד לא זוהו ולא התקבלה עדות ברורה על נסיבות נפילתם. כך היה המצב לדוגמה בשטחי הלחימה במפר עציץ, לטרון, כיס פלוג'ה וג'נין. הרב גורן קיבל אישור מיוחד להיכנס מעבר לקווי האויב, וניהל במשך יותר משנתיים חפשים עד שאותרו את הנשות, הביאן לקבר ישראל, ואסף את הנתונים הדרושים לזיהוי הנשלים.

זאת לעיתים תוך סיכון נפשו בשטחים זרועי מוקשים. גם אחרי סיום מלאכת זיהוי הנשות שנמצאו וקבורתן, נותרו עשרות נשים שנשות בעליהן לא זוהו או לא נמצאו. הרב גורן כתב תשובה הלכתית מפורטת שהתבססה בין השאר על ממצאי ליקוט העצמות, נביית עדויות מפי חיילים, קציני הלגיון הירדני, רזועים הקרביים, ותושבי ארזי שטחי הקרבת וכן על דרישות מבצעיים. בין הנימוקים לתשובה היתה בין השאר העובדה שמקומות הקרב היו מוקפים מכל עבריהם בטבעת של אויבים מסוג כזה שאילו היה מישהו נוסף לזיהויהם הם היו הורגים אותו.

-- רב שלמה גורן זצ"ל. צילום: יעקב סעד לעז

הרב גורן בעת ליקום עצמת הנפלים בחמת הנצב הירדני אחרי מלחמת העצמאות. צילום: משפחת דוד בן דוד

הרב גורן וציל עם חיילי צה"ל בזמן העלון במלחמת יום הכיפורים. צילום: הרמן גורן

להוות האונייה, השתחררה טיפה נוספת, מעבר לכך לא ניתן היה לאתר נוספת נוספת ללא סיכון לצוות הרויטור.

בסקרה זה היה קושי להפעיל את ההינד שאוה הפעיל הרב גורן בסקרה מאוחר יותר (צוללת דקר'י מפי שגרא להלן) המתבסס על המושג: 'מים שיש להם סוף', כלומר על התנה שאמצעי החיפוש האוויריים האלקטרוניים שהופעלו יצרו שטח מתחם בוודי הים סביב אוויר הטביעה, שממנו ישנה דואת נבדה שלא יבאו ניצולים, ואת משום שלמות המטרית האווירית שנפרסה סיד עם טביעת האניה, התברר שהיו רפסודות שהגיעו בכוחות עצמם לפורט סעיד ללא שהמטוסים נילו אותם. מכאן שהמטוסים לא הצליחו לטרוק את כל אוויר הפגיעה, ולא ניתן היה להגיד בוודאות שלא נותרו ניצולים חיים ובריאים שהצליחו להגיע לחוף תלקוה בשכר. לכן התבסס הרב גורן בתשובתו בין השאר על תשובת רבי עקיבא איגר (סוכן ק"ט) לשיה אם טביעה הספינה במים שאין להם סוף במרחק גדול מהיבשה, כאשר אין סיכוי לניצולים להגיע ליבשה לפני שתבא גשפה, או יבולים להגיע שהם מות. מפקד האונייה העיד: 'קשה לי להאמין שכן אדם בלתי מאומן בשפיה או שאינו מצויד באמצעי הגעה, יכול היה לעבור את המרחק שבין האניה לחוף בכוחות עצמו...'. להבדיל לא היה מבין אנשי הצוות מי שיהיה יכול לעשות כן, שכן החוף היה מרוחק לפחות 24 שעות מסוקים טביעת האניה. לכך צרף הרב גורן את ההפצצה המסיבית מצד המצרים שפוצצה את מחסן התחמושת של האניה, אשר בנינו ניתן היה להגיע במידה קרובה לוודאות כי מי שנתנו על הספינה נהרג (ראו עוד בספרו האסור של הרב גורן).

המידע שקיבל הרב ממפקד השייטת האמריקני

האירוע הסוכך ביותר בו טיפל הרב גורן,

מיד כאשר נדע לרב גורן על ההתקפה, הוא יום פעולות לאיתור הנעדרים: על אף הסיכון הביטחוני שבטיבת טיסות בנורה שבין מקום הטביעה של אח"י אילת לבין פורט סעיד וברדיוס דומה מסביב, בשל פעילות ימית האווירית של המצרים, הוא ערך בהסמכת הרמטכ"ל סיווד אוירי ימים שפורים לאחר ההתקפה כדי לאתר רפסודות,

ימים ספורים אחרי הטבעת המשחתת 'אילת', יצא הרב גורן עם צוללנים במסוק למקום הטביעה, כדי לחלץ גופות שהיו לכודות בבטן המשחתת

סירות הצלה או נוספת צפת בנורה הימית, הטיסה נערכה לסיוודין בנורה רב מאר הנמוך מאד כדי לחמוק מפגיעת ג"ם או מלעלות על הורדא המצרי.

בטיסה זו לא זוהה דבר מלבד שמיים של הספינה שצפו על פני המים, שלושה ימים לאחר מכן יום הרב גורן חיפוש בהשתתפות ספינות טורפדו של חיל הים, אמדראים (צוללנים מוסחים) ואנשי צנרדע, כדי לבדוק מתחת לפני המים את חודי האניה. הרב גורן יצא למקום הטביעה במסוק שהוריד אותו בחבל על סיפון ספינת הטורפדו, כדי לבחון מקרוב את הממצאים ולהנחות את המחפשים. האמדראים הצליחו לחזור לספינה, מתחת לפני המים, ושחררו משם שתי נוספות שהיו לכודות באחד החודים. לאחד מאמץ נוסף

בנוסף, הרב גורן הבחין בין גורלם של נעדרים בקרב ביטיט לעומת ימי עבר. בעבר היה חשש ששכויים נמכרו לעבדים והגיעו למקומות רחוקים ללא שיכלו ליצור קשר ולדווח על גורלם. לעומת זאת בתקופתנו, כל צד למלחמה חיב לערוך רשימה של השכויים שכידו ולמסורם למוסדות הבינלאומיים, כמו הצלב האדום, במצב מה ניתן לקבוע כי מי שלא הודיע לביטו שהוא חי, ולא החזיר בידו עם כל השכויים שבידי האויב, יש להחזיק בחוקת מות. אמנם קיימת אפשרות קלושה שיוחידים יוחזקו על ידי האויב במאסר גם אחרי החזרת השכויים, למטרות השאית של האויב, או שהחזיל יברח ויתחבא מסיבות שונות, אך מדובר במיעוט קטן, והולכים אחר הרוב.

התנה זו הצטרפה לשיקולים הלכתיים נוספים ולניתוח ויישום פסיקות ראשונים ואחרונים. התשובה זכתה לאישורם של הרבנים הראשיים, הרא"ה הרצוג ובצמ"ח עוזיאל ושל גדול פוסקי ירושלים, הרב צבי מסח פרינק (פירוש מצמור של איסוף הממצאים והימוקים ההלכתיים ניתן למצוא בחלק ג' בסדרת 'משיב מלחמה', שומרה לא זמן למרדורה מתודשת).

התחמקות מפגיעת נ"מ מצרי בטיסה לחיפוש חללים

לטובה הצעד, סיום מלחמת העצמאות לא סתם את העליל על בעיית ענישה נעדרים צה"ל, וכך, בהמשך כדוננו רב הראשי לצה"ל נאלץ הרב גורן להתמודד עוד פעמים רבות עם מצבים קשים שדרשו הסרעה בנסיבות לא פשוטות.

בחיל המדע מוכת השכ"ו, התבכעה אג"ת המלחמה הישראלית 'אחי אילת' בהתקפת טילים של המצרים, צוות האניה מנה 188 איש: 141 יצלו, 31 זוהו כהרוגים ו-34 נוספות נקברו, מהן 3 לא זוהו. נותרו 16 נעדרים שחלקם היו נשואים.

הצוללת דקר. צילום: דובר צה"ל

ביקש לתרום מניסיונו הרב ולסייע מקרוב במיפול מלחים כבדי לצמצם בעיות עתידיות וכן להרים את רוחם של החיילים. הוא יצא לחזיתות הלחימה וכיזו ספר התורה שנשא במלחמות הקודמות, אלפי ספרי תהילים קטנים לחלוקה לחיילים ותפילות לפני יציאה לקרב. גם בחודשים שלאחר סיום המלחמה, כאשר החיילים נותרו במוצבים לתקופות ממושכות הוא הוסיף לבקום ולעודד את רוחם.

עם סיום המלחמה, פנה הרב מרדכי פירון, שכיהן כרב הראשי לצה"ל באותה עת, לרב עובדיה יוסף, הרב הראשי הספרדי, על מנת שיאשר את זיהוי הנפלים על ידי חוקרי הרבנות הצבאית וההכרה בהם כחללים (בהתאם לנוהל שקבע הרב טרן בעת כהונתו כרב הראשי לצה"ל). במסיום היהודי הבריטי הרב יוסף בעניין של עגנות בודדות שנטות בעליהן לא מצאו ולא היו עדויות מהימנות על מותם. לדברי הרב פירון, הוא לא עירב בכך את הרב טרן, על אף שהיה בעל הניסיון הרב ביותר בהחלט עגנות חללי צה"ל, בשל המתקפה מסנה סכל הרב טרן באותה עת מצד גורמים חרדיים בנין פסיקות שאיפשרה לאח האחות לנר, להישא לבני זוגם. הרב פירון טען כי חשש שהחיי" העגנות שיוציא הרב טרן לא יתקבלו על ידי גורמים אלה.

יצוין כי הרצי"ה קוק התבטא ביחס להיתר האח והאחות' במכתב לרב טרן בעקבות פרסום פסקו המפורסם: 'מעמקי' לבי נפשי אביע את רחמי תודות על פרסום הספר בירורי הדברים המפורשים והגלויים של ההוראה בקדושה כהלכתה למעשה של ביטול הלעו על נפשות אדונו ואחותו יברכם וישמרו צוד ישראל, וסילוק מהזמנת המגרעת ורנע ציפתי ויחלתו בימים אלה לפרסומי הברורים האלה. החייתני! תאלמנה שפתי שקר, ותקצנה ידי רשע של מחלוקת'.

המחלוקת סביב פסיקתו, מענה מהרב טרן במקרה זה לתרום בתחום שהיה בה קרוב לליבו ועליו מסר את נפשו לילות בימים, אולם היא לא מסתשפת את הישועה הגדולה שהביא למאת עגנות במהלך עשרות שנות כהונתו בקודש, ואת תרומתו ההלכתית האדירה לתחום זה המהווה נכס לזרדות.

בהתרים אלה של 'אחי אילת' השל 'דקר', הרי שבשלהי כהונתו כרב הראשי לישראל ובחוקף כהונתו כאב בית הדין הרבני הגדול, כתב הרב טרן פסק המעניק היתר נישואין לעגנות אבשי צוות אוניית צים - 'מצדה'. האינייה טבעה בחודש אדר ב'תשמ"א בדרכה לטרמודה כתוצאה מחוררת מים בשל סערה עזה שהתחוללה בים. כבר בעת טביעתה חג מטוס צי ארה"ב מעליה וערך חיפושים

המפקד האמריקני גילה לרב כי העמיד את כל השייטת בכוננות גבוהה אחרי היעלמות הצוללת 'דקר', והוכיח שטביעת מפעולה עויינת של הצי הרוסי

מהאוויר לניצולים, דבר שהקל על הקביעה כי הצעירים, 14 במספר (אחד מהם לא ירד), לא נותרו בחיים. זאת יחד עם נימוקים נוספים, כמו הסגף סידום שקימו מטוסים מעל המים מספר ימים לאחר הטביעה, טמפרטורות המים הקרים שלא אפשרה לאדם לשרוד בהם יותר משעות בודדות ועוד.

בחזיתות במלחמת יום הכיפורים

נחזור כעת מעט אחורה, למלחמת יום הכיפורים. המלחמה תפסה את הרב טרן שכיהן באותה עת כרב הראשי לישראל, בבית הנבחרת 'קוממיות אברהם' שייסד לחבר אביו בל אביב. מיד בצאת הים הקדוש, הוא

אשר אותו הגדיר 'זביעה החמורה ביותר שנתקלתי בה אי פעם'. הוא זה שנגע להיעלמה הסטטורי של צוללת 'דקר' בחודש סבת השבת, בדרכה מבריטניה לחופי ישראל. לא נרחיב בפרשה זו ובדין ההלכתי שבדרך בה, שכבר נדונו לא מעט: רק נזכיר כי היעלמותה של הצוללת הותירה 16 עגנות, נשות קצינים וחיילים אשר היו עליה. גם כאן הקושי להחיד את האלמנט היה נשף בהיעלמות הנעדרים בים המוגדר הלכתית 'מים שאין להם סוף', ומכאן היעדר האפשרות לקבוע בוודאות את מותם.

לאחר מחקר מפורט ובהינתן כל האפשרויות לגורלה של הצוללת (הטבעה מכוונת, לקיחה בשבי, תקלה טכנית, טעות טכנית ועוד), הסייע הרב טרן שאף שלא נמצאו כל עדויות לצוללת האין כל מידע על גורלם של יושביה, ניתן להבדיל על החיילים בטופלים ולהחיר את העגנות, בין השאר בהתבסס על כך שהם נעלמו בימים שיש להם סוף, משום שהאמצעים הטכנולוגיים המפותחים, מכללם אלו של חיל האוויר הישראלי והאמריקני, אשר שימשו בניסיון לאתר ניצולים, הפכו את האזור שמסביב לצוללת לאזור קתום בתוך הים הרחב (לכך צורפו כמובן נימוקים רבים נוספים, כפי שניתן לקרוא בטף התשובה).

אף אם נותר צל של ספק בליבו של הרב טרן לגבי האפשרות שהצוללת וציוותה נלקחו בשבי על ידי הרוסים, הרי שפגישה מקיפת בארה"ב שללה אפשרות זו. בקיץ השל"ז, החמק הרב טרן כרב הראשי לישראל, ע"י הקהילה היהודית בסאן-רייטו להשתתף בתוכנית בית הנבחרת של הקהילה. להפתעתו, בבואו לשם, הודיע לו ראשי הקהילה, כי מפקד הבסיס של הצי האמריקאי באוקיינוס השקט מוזמן אותו להיות אורח של הצי ליום אחד ולסייר בכלי השייט הטרעיניים, הרב טרן קיבל את ההזמנה בשמחה ובבוא היום המדוע הוא התקבל בטקס צבאי מלא על ידי אוניית הדגל של השייטת. בשיחה שהתפתחה בינו ובין מפקד השייטת, שאל אותו הרב טרן אם הוא יודע במקרה מי היה מפקד השייטת הצוללת האמריקאית בים התיכון ביטואר שנת 1968 (מועד היעלמותה של דקר). להפתעתו המפקד ענה לו כי הוא זה שכיהן כמטו כמפקד השייטת הצוללת בים התיכון, והמטיף וסיפר את אשר עשה כמפקד כדי למענה את התעלומה, מכיוון שגם הוא חשש מתולדה, שמא היתה זו פעולה עויינת של הצי הרוסי.

לדבריו, הוא העמיד את כל השייטת בכוננות גבוהה והחל לבדוק באמצעים הטכניים שבידיהם אם היתה פעילות קשר בצי הרוסי, ומה טיבה. לאחר הבדיקות הוכח לפי זכריו ללא ספק, כי לא היתה שום פעילות קשר יוצאת דופן בצי הרוסי שבים התיכון באותה עת, ומכאן מוכח כי טביעת הצוללת 'דקר' לא נגרמה מפעולה עויינת של הצי הרוסי, אלא מתקלה טכנית או טעות אנוש (במאי 1999, יותר מ-30 שנה מאז נפגעה, נמצאה הצוללת דקר במעמקי הים בין ברתים לקפריסין).

על יסוד רבים מהנימוקים שהעלה